

O SMISLU UČENJA GRČKOG JEZIKA U NAŠIM ŠKOLAMA

S vremena na vrijeme u prosvjetnim, pa i širim društvenim krugovima započinje rasprava o mjestu i opravdanosti nastave latinskog i grčkog jezika u našem cjelokupnom školskom sistemu. Nije nimalo čudno što se u jednom društvu koje je, poput našeg, puno unutrašnje dinamike povremeno preispituju osnove obrazovanja, to više što još uvijek nismo do kraja predvidjeli i točno definirali zahtjeve koje društvo postavlja prosvjeti. Zbog toga zagovornici učenja klasičnih jezika ne bi smjeli biti lično uvrijeđeni kad se pojavi sumnja u svrsishodnost ovih predmeta, već bi naprotiv morali to shvatiti kao poziv za sudjelovanje u raspravi (doista često neravnopravnoj) i za traženje novih, društvenom trenutku prilagodjenih argumenata. A takve argumente, dakako, nije teško pronaći.

Iako grčki i latinski jezik u obrazovnom procesu nesumnjivo predstavljaju cjelinu, ipak u pronalaženju opravdanja njihove prisutnosti postoji bitna diferencijacija. Naime, za razliku od grčkog, latinski je jezik u izvjesnim strukama i u određenim područjima znanosti, kao što su medicina, pravo ili biologija, izravno primjenljiv i prisutan u svakodnevnom životu, pa nije stoga slučajno što se on kao školski predmet još uvijek, usprkos povremenim golemim otporima, zadržao u svim gimnazijama i nekim drugim srednjim školama u našoj Republici. Nasuprot tome, učenje grčkog jezika sasvim očito ne vodi ni do kakva direktno korisna znanja, do znanja koje se može izravno primijeniti u društvenoj proizvodnji, ako se ne obaziremo na one malobrojne pojedince koji se profesionalno bave samim grčkim jezikom. Zbog toga se na prvi pogled čini da je prilično teško pronaći opravdanje za njegovo učenje u našim školama; napadan takvim tvrdnjama, grčki je jezik postao pastorče školskog sistema, i danas ga u cijeloj Jugoslaviji na svim razinama obrazovanja uči svega nekoliko stotina učenika, a broju učenika proporcionalan je i broj nastavnika. Vjerujem, stoga, da je sada, kad je na vidiku nov val napada na učenje klasičnih jezika, potrebno, osobito za grčki jezik, ponovo dokazivati kako njegova prisutnost u obrazovanju nije samo ostatak prošlosti i tradicija, niti hir intelektualnih snobova niti činjenica neprimjerena stepenu razvika našeg socijalističkog društva. Argumentacija u korist grčkog jezika velikim svojim dijelom, dakako, vrijedi i za latinski, ali je za nj ona mnogo manje potrebna, budući da su i sumnje u njegovu opravdanost manje.

Što se tiče učenja grčkog jezika, u SR Hrvatskoj situacija je daleko najbolja: tu se naime, iako u relativno osamljenim enklavama, taj predmet predaje na sve tri razine obrazovnog procesa - i u osnovnim školama (7. i 8. razred), i u srednjim školama (klasične gimnazije u Zagrebu i Splitu) i, napokon, na fakultetima. Postoji očigledno bitna razlika između učenja grčkog na prva dva stupnja školovanja i pristupa na fakultetima: fakultetska nastava uz svoju znanstvenu funkciju teži

za tim da producira profesionalne stručnjake za grčki jezik i da na taj način reproducira s jedne strane samu sebe a s druge strane nastavnike potrebne u srednjim i osnovnim školama. Ova svrha fakultetske nastave ni u kojem slučaju ne može i ne smije biti svrhom cjelokupne nastave na svim stupnjevima obrazovanja: društvena potreba za profesionalnim poznavateljima starogrčkog jezika, iako svakako postoji, tako je neznatna da bi bilo potpuno neopravdano obrazovati ih punih deset godina, kad praksa neprestano dokazuje da se, s jedne strane, samo malen broj srednjoškolaca klasične naobrazbe odlučuje za takav studij (a mnogo više nije ih ni potrebno), a s druge strane, da bi četverogodišnje učenje na fakultetu moglo biti potpuno dovoljno i za formiranje stručnjaka-istraživača i za formiranje stručnjaka-pedagoga neophodnih za reprodukciju nastave na fakultetima, to više što su na ovom nivou ta dva profila stručnjaka ionako obavezno ujedinjena u jednoj osobi. Prema tome, fakultetska nastava grčkog jezika sama sebe opravdava, i ispravnost takvu opravdanju nitko ne osporava, ali ona ni u kojem slučaju ne može poslužiti kao pokriće za učenje tog jezika u osnovnim školama i gimnazijama. Nasuprot tome, dokazati svrsishodnost grčkog kao školskog predmeta znači ujedno i pronaći još jedan, i to značajan, *raison d'être* fakultetske nastave.

Na kojim, dakle, područjima treba tražiti argumente za održavanje grčkog jezika kao školskog predmeta u okvirima našeg sistema? Ta se argumentacija uglavnom svodi na nekoliko osnovnih tvrdnji koje se, najvećim svojim dijelom, ponavljaju uvijek u svakoj novoj diskusiji o ovoj temi, dakako s različitim intenzitetom koji ovisi o snazi i usmjerenosti protuargumenata. Ovdje ću te osnovne tvrdnje rezimirati i pokušat ću odrediti kolika je njihova vrijednost upravo u ovom trenutku naše sadašnjice i na koju od njih vjerujem da danas treba staviti akcent: stavljanje takva naglaska na jedan od argumenata moglo bi, dakako, imati izvjesne posljedice i na učenje i predavanje starogrčkog jezika u našim školama.

Prva i najčešća teza svih branilaca grčkog jezika mogla bi se definirati kao čista klasično-filološka i humanistička teza; ona je klasična i po tome što je nezaobilazna u svakoj ovakvoj diskusiji već najmanje nekoliko stoljeća, a zacijelo je bila aktualna još i u rimskim školama. Naime njezini nosioci, sasvim opravdano uostalom, dokazuju kako sve civilizacije koje se svode na zajednički nazivnik zapadnih civilizacija imaju na golemim područjima svoje korijene upravo u kulturi helenskog svijeta. Za nas, koji smo sudionici mediteranskog kulturnog kruga, susjedi Grčke, a neki su naši krajevi bili izravni dijelovi helenskog svijeta, ta je tvrdnja još istinitija. Zbog toga, ako želimo spoznati vlastite korijene, ako želimo otkriti vlastitu uraslost u svijet u kojem živimo, moramo se okrenuti i prema helenskoj civilizaciji. I doista, postoji još i danas u filozofiji, umjetnosti, nauci malo područja koja grčki duh nije dotakao, malo domena u kojima on nije dao početni impuls, impuls što ga suvremeni evropski (a u ovo vrijeme sve većeg međusobnog prožimanja i svjetski) čovjek još uvijek slijedi. Dakako, taj je početni helenski zamah u toku stoljeća kroz nepresta-

no ljudsko djelovanje doživio mnogobrojne transformacije, ali se ipak, i tako transformiran, gotovo uvijek može nazreti, a spoznati ga u njegovu izvornom obliku možemo zaista samo ako se vratimo istraživanju helenske civilizacije. I više od toga: što dublje zalazimo u vlastitu prošlost, to su nam širi i jasniji vidici i u budućnost, jer smo u stanju da uočimo utoliko više zakonitosti koje su do danas određivale naš razvitak i da ih, s više ili manje vjerojatnosti, projiciramo u budućnost. Ako je, dakle, potrebno upoznati grčku kulturu (a za spoznaju dijalektike vlastita razvoja to je nesumnjivo potrebno), čini se da je najprirodniji put k tome upoznavanju onaj koji prolazi i kroz učenje starogrčkog jezika. Na ovom se mjestu argumentacija račva u dva pravca koji se veoma često paralelno upotrebljavaju. S jedne se strane, naime, kaže da s pomoću učenja grčkog jezika otvaramo sebi pristup grčkoj literaturi svih područja - i književnom i znanstvenom stvaralaštvu, literaturi bez koje bi slika civilizacije zacijelo bila nepotpuna i bez koje bismo bili sasvim nesposobni da stvorimo predodžbu o duhovnoj kulturi helenskog vremena. Zbog toga su tri i po od četiri godine učenja ovog predmeta u klasičnoj gimnaziji posvećene čitanju grčkih tekstova na originalu. S druge strane, tvrdi se da sam grčki jezik svojom strukturom odražava strukturu duha i mišljenja helenskog čovjeka, pa na taj način gramatička proučavanja postaju istovremeno i logička, koja su još korisnija kad se podsjetimo da je gotovo čitava evropska logika (a i gramatika) sve do danas (ili bar do ovog stoljeća) bila pod jakim utjecajem Aristotelova sistema, izraslog upravo iz grčkog jezika. U oba ova pravca kojima se šire dokazi u korist učenja grčkog mogu se pronaći izvjesne slabosti. U prvom redu, čitanje grčkih tekstova na originalu u okviru obavezne školske lektire iz sasvim praktičnih razloga redovito je u najboljem slučaju tek prvi poticaj za stvarno upoznavanje grčke literature, a cjelokupni duhovni univerzum helenskog čovjeka ostaje tek naznačen u glavnim crtama; uz to se, što je i razumljivo, samo relativno malen broj učenika realno osposobljuje za kasnije čitanje originalnih tekstova - iz njih se obično i regrutiraju studenti klasične filologije. Zbog svega toga danas su grčka književnost i nauka mnogo pristupačnije u prijevodima nego u originalu, i iako su prijevodi izvjesna vrsta surogata, oni svakako najčešće mogu ispuniti svoju ulogu posrednika između čitaoca i helenske civilizacije. Drugi nas pravac razmatranja vodi u izvanredno opsežne i zanimljive, ali često idealistički obojene rasprave o identičnosti jezičnih i misaonih struktura, no te su diskusije u našem slučaju zapravo bespredmetne, jer školsko učenje gramatike ionako ne teži za tim da bilo na koji način rekonstruira zakonitosti nekog drugog reda osim jezičnog. Čitav sklop ovih tvrdnji o nužnosti vraćanja k vlastitim izvorima da bismo spoznali svoju egzistenciju ipak sasvim očigledno nije krivo postavljen, i grčki nam jezik na tom putu može biti izvanredan pratilac i pomoćnik, ako ga ispravno upotrijebimo, ali je isto tako jasno da on nije i ne može biti obavezan suputnik, jer napokon postoje mnogi koji su i bez klasične naobrazbe bili sposobni da veoma pronicavo i duboko prodru u prošlost i obogaćeni tom spoznajom navijeste budućnost.

Druga bi se grupa teza, manje upotrebljavana i manje argumentirana, mogla nazvati lingvističkom, i ona se javlja tek u posljednja dva stoljeća, otkako je poredbena indoevropska lingvistika počela stvarno postojati i odmah zatim napravila velik napredak. Svi oni koji govore neki indoevropski jezik ili ga uče ili su još uz to, poput nas, bili u neprestanu direktnu kontaktu s govornicima grčkog imaju, prema toj tezi, goleme koristi od učenja grčkog jezika, jer im ono olakšava i približava poimanje i učenje vlastitog jezika ili nekog drugog grčkom srodnog lingvističkog sistema. Izvan svake je sumnje da pojedini dijelovi starogrčkog jezičnog sustava, pa i sam sustav u cjelini, zauzimaju ključna mjesta u indoeuropeističkim istraživanjima, i to bez obzira na to da li je riječ o rekonstrukciji pra-indoevropskog jezika ili o komparativnom dijakronijskom izučavanju bilo kojeg od indoevropskih jezika; dovoljno je samo prisjetiti se grčkog vokalizma ili razvedenosti njegova glagolskog sistema. Ipak, ako uzmemo u obzir da se grčka gramatika uglavnom uči u osnovnoj školi (u gimnaziji se čitaju tekstovi), jasno je da ovaj lingvistički aspekt grčkog jezika vrlo malo može doći do izražaja na ovom stupnju obrazovnog procesa, jer bi on, dosljedno primjenjivan, a ne upotrebljavan kao povremena ilustracija, samo otežao učenicima, taj, i ovako često nepopularan, predmet. Nasuprot tome, na razini fakulteta, bilo kod kojeg jezičnog studija poznavanje grčkog jezika zaista može umnogome pomoći, ali to i opet ne opravdava, bar ne u potpunosti, očuvanje predmeta u osnovnim i srednjim školama. Ipak, pri navodjenju argumenata u korist grčkog jezika ni ovu komponentu ne treba gubiti iz vida, to više što će razvitkom komunikacija i kibernetike vjerojatno i kod nas ubrzo nastati veće potrebe za lingvistički obrazovanim stručnjacima, a potpun lingvist zacijelo mora imati bar osnovnog pojma o grčkom jeziku.

Na taj se način približavamo trećoj, najmanje korištenoj tezi, onoj koja bi se mogla definirati kao "epistemološka", a plod je tek posljednjih decenija našeg stoljeća, iako je u drugim oblicima latentno postojala odonda otkad se grčki jezik uči kao nematerinji jezik, a najčešće je bila uzgred sadržana u okviru prve teze. Prema toj, "epistemološkoj" tvrdnji učenje grčkog jezika u školama u oba svoja oblika - i kao akceptiranje gramatike i kao upoznavanje literature - izvanredno je korisno kao podloga za stjecanje drugih znanja. Već smo utvrdili da grčki jezik ni u kojem slučaju ne pripada direktno utilitarnim predmetima, i kad bismo ustanovili jednu ljestvicu vrijednosti školskih predmeta od konkretnih do apstraktnih, gdje bi najkonkretniji predmet bio onaj koji bi učeniku pružio najviše neposredno u svakodnevnom životu primjenljivih znanja, grčki bi jezik nesumnjivo bio na vrlo visokom stupnju apstrakcije, ako ne i na najvišem. Ovakvi apstraktni predmeti mogu biti dvojaki: s jedne strane, neki od njih postoje samo zbog sebe samih i tako su na negativan način posve autarkični - njih, kao nepotreban balast, treba što prije izbaciti iz školskih planova i programa; s druge strane, neki od njih, upravo zbog toga što su na visokom stupnju apstrakcije, ako se ispravno predaju, omogućuju učeniku da stekne i sam sposobnost apstrahiranja i da se tom sposobnošću, toliko potrebnom u na-

šem modernom svijetu, služi - oni doista tada mogu biti obrazac i vježba logičkog zaključivanja, ali ne poput slike određena načina mišljenja i jedne određene (na primjer "zapadnoevropske") logike, već kao poligon izoštavanja umnih sposobnosti. Apstraktno mišljenje danas nije potrebno samo u znanosti ili u umjetnosti, ono je zbog razvitka tehnike i mehanizacije postalo obavezan dio gotovo svakog proizvodnog procesa i svakako mora postojati sve više i dio obrazovnog procesa. Granica između dvije vrste (u ovoj našoj terminologiji) apstraktnih školskih predmeta - onih s negativnim i onih s pozitivnim predznakom - izvanredno je krhka, iako se može probiti samo u jednom smjeru: naime, negativno apstraktni predmeti ni na koji način, pa čak ni uz najboljeg predavača, ne mogu postati korisni; nasuprot tome pozitivno apstraktni predmeti, da ih tako uvjetno nazovem, u lošem pristupu vrlo lako postaju nekorisni. Ali prije svega je potrebno odgovoriti po čemu i zbog čega uopće smatram da upravo grčki jezik kao školski predmet, za razliku od nekih drugih isto tako apstraktnih predmeta, nosi u sebi takve kvalitete koje bi ga činile stvarnim faktorom u razvitku apstraktnog mišljenja. Za to postoji nekoliko razloga. U prvom redu, u osnovnoj školi težište je učenja grčkoga na gramatici. I dok se ona u svim živim jezicima, pa i u materinjem, najčešće uči usputno, kao nužan ali prilično nemio pratilac drugim oblicima upoznavanja i upotrebe jezika, dotle je na primjeru toga mrtvog jezika, gdje se gramatika, bar prividno, uči sama za sebe, moguće istaknuti njezinu sustavnost i različite nivoe apstrakcije koji u njoj vladaju. Grčki je jezik osobito pogodan za to jer su u njemu i fonološki i nominalni i verbalni dio sistema tako dobro i unutar sebe čvrsto definirani da se na njima vrlo lako može uočiti lingvistička činjenica da je svaki jezik sistem znakova. Ali s druge strane, susret s literaturom na grčkom originalu, u gimnaziji, već od samih početaka a osobito kod Homera ili u tragediji, unosi u ovaj sistem definiranih zakonitosti onu promjenu koja je neophodna da bi se izbjegla greška pre naglašavanja sistematičnosti i statičnosti, greška u koju je upao velik dio suvremenog lingvističkog strukturalizma. Naime, brižljivo podizana gramatička gradjevina već se pri čitanju Ksenofonta pomalo ruši, a Homerovi je tekstovi sasvim razaraju i grade je na nov način, i ako se pažljivo pridje tim fenomenima, oni nam otkrivaju čitavu unutrašnju dinamiku i dijalektiku jezičnog sustava. Na ovom mjestu dolazi do pravog susreta između učenja grčkog jezika i suvremenih društvenih zahtjeva koji se postavljaju pred obrazovanje. Grčki je jezik izvanredan primjer kako bi, osobito u osnovnim školama gdje još učenici ne dolaze u dodir s tekstovima i kroz njih s konkretnim društvenim i misaonim situacijama, bilo uzaludno i besmisleno kalemiti neke odugud pozajmljene marksističke ciljeve obrazovanja, kad je stvarni marksistički i dijalektički pristup virtualno sadržan u samoj materiji, a baš zbog njezina visoka stupnja apstrakcije relativno ga je lako istaći i približiti učenicima. Dakako, ovakav pristup zahtijeva ne samo spremnost i pažnju nastavnika već i izvjesne promjene u metodologiji predavanja grčkog jezika u našim školama. Bilo bi, vjerujem, nužno (a i za učenike i za nastavnike lakše) pregrupirati gramatički materijal tako da se još više istakne njegova sustavnost i zakonitosti koje njime vlada-

ju, ali to je sasvim očito tema jedne druge, opsežnije diskusije.

U obrani mjesta i svrsishodnosti učenja grčkog jezika mislim, dakle, da u našem današnjem trenutku treba akcenat staviti na treći "epistemološki" argument, ali to ni u kojem slučaju ne znači da ona prva dva - klasično-filološki i lingvistički - smijemo zanemariti, jer i oni zacijelo odražavaju određene, i to velike, vrijednosti grčkog jezika. Naprotiv, idealni bi plan i program rada morali obuhvaćati sve tri komponente, dakako u različitim omjerima i prilagodjene različitim uzrastima učenika, a do takva bi se programa moglo doći samo pravilno usmjeravanom praksom.

Sve nas ovo dovodi do zaključka da grčki jezik kao nastavni predmet nije apsolutno nužan dio našeg obrazovnog sistema - nužan tako da bez njega ne bismo mogli biti; ali on je njegov koristan dio, a naš društveni standard na sreću nije takav da bismo se morali ograničiti samo na zadovoljavanje u biološkom ili ekonomskom smislu egzistencijalnih potreba, a da ne bismo mogli dopustiti produbijivanje svojih humanih vrijednosti i proširivanje svojih kreativnih mogućnosti. U našem obrazovanju, često opterećenom zahtjevima za memoriranjem mnogobrojnih pojedinačnih činjenica, grčki bi jezik zbog svoje sistematičnosti i svoje apstraktnosti mogao pridonijeti upotpunjavanju onih komponenata obrazovnog procesa koje obogaćuju i umnogostručuju čovjekovu sposobnost da stvaralački ovladava svijetom.

Dubravko Škiljan

RAISON D'ÊTRE DE L'ENSEIGNEMENT DU GREC DANS NOS ÉCOLES

L'étude de la langue grecque dans nos écoles, déjà réduite au minimum, est souvent attaquée comme mal appropriée au notre système d'instruction, et inutile aux élèves. Les défenseurs du grec emploient trois sortes d'arguments. D'abord, ils avancent que la civilisation grecque est une des sources principales de toutes civilisations européennes et, par conséquent, de la nôtre, et que nous ne pouvons pas bien comprendre notre monde sans une connaissance de la civilisation grecque; or la voie la plus commode conduisant à une civilisation, c'est l'étude de sa langue et de sa littérature. Ensuite, ils prétendent parfois que le grec est indispensable pour quiconque veut s'acquérir une connaissance approfondie et scientifique d'une langue indoeuropéenne.

Finalement, on peut dire que l'étude de la langue grecque est un excellent exercice de la pensée logique et abstraite, parce qu'en s'initiant au grec, on découvre un système linguistique "pur". L'auteur croit qu'aujourd'hui, dans notre société en défendant l'enseignement de la langue grecque, il faut mettre l'accent sur ce troisième argument, n'oubliant pas toutefois les deux autres, parce que c'est dans ce domaine qu'il est possible d'attirer l'attention des élèves aux lois d'une dialectique inhérente à tout système linguistique, et qui est peut-être ici plus visible que dans beaucoup d'autres matières. Mais ce point de vue implique évidemment quelques modifications de l'enseignement du grec dans nos écoles.